

УДК 821.161.2:398
К67

Серія «Оберіг»

Художник Ангеліна Канкава

Дизайнер обкладинки Віталій Котендзю

Корній Д.

К67 Чарівні істоти українського міфу. Духи-шкідники / Дара Корній ; худ. А. Канкава. — Х. : Віват, 2020. — 336 с. — (Серія «Оберіг». ISBN 978-617-7246-02-1).

ISBN 978-966-982-118-8

У правій сідмє корінням віра в те, що і в небі, і на землі порядкують над-природні сили й повно всього дива. І не завжди та сила добра й прихильна до людей. Дара Корній поведе вас у самотній і моторошній світ, у якому уява наших пращурів пояснювала всі негаради й болісні втручанням «нечистої сили». Ви помандруєте українськими теренами й дізнаєтесь, що не тільки крадуть у дітей сон, атаки та хвацько одною підбирають у родині достаток, а літавця й передесниці — душевний спокій; пересвідчитесь, що сестри-ліхманки приносять хвороби й моровиці, насилують голод, а лиха удільниця може наперекір долі позбавити людину життя. Перед вами постає величезний шар культурної спадщини давніх українців, який може віддатися надто похмури. Разом із тим він повчальний, адже пояснює, як не нападати, а застерегти людину від необдуманих учинів, лихих намірів, підступу та зради. Тож цінної мандрівки примарним світом праукраїнського міфу!

УДК 821.161.2:398

ISBN 978-617-7246-02-1 (серія)
ISBN 978-966-982-118-8

© Замойська М., текст, 2019
© Канкава А., ілюстрації, 2019
© ТОВ «Видавництво "Віват"», 2020

Віг автора

Дорогий мій читачу!

У попередніх частинах «Чарівних істот українського міфу» йшлося про вигаданих багатою фантазією праукраїнця творинь, які здебільшого були прив'язані або до певних природних локусів: лісу, поля, луту, озера, річки, гори, ставка, безодні, моря, межі, дороги тощо, — або до хати (порогу, печі, покуття, горища тощо), подвір'я чи господарських приміщень (як-от комори, хліва, кошари). Духи природи стерегли свої «домівки», доглядали за ними. Порушення людиною меж локусу та недотримання певних правил поведінки злим духам додавало люті, а добрих перетворювало на зловорожих. Натомість задобрювання, пошана й виконання певних ритуалів забезпечували нашому предку спокійне життя, коли чарівні істоти не шкодили, а, навпаки, допомагали та сприяли. Хатніх духів узагалі вважали не тільки першими помічниками в боротьбі проти лихих почвар чи людей-чужинців з недобрими намірами, а й часто-густо вихователями недбайливих господарів. Шанували праукраїнці й тих істот, які напряму відповідали за життєвий цикл людини: народження, одруження, смерть, наявність талану й таланту, долі-недолі. Навіть правда і кривда відбилися в прадавній міфології.

Ця частина дослідження присвячена доволі моторошним і небезпечним істотам, яких намудрувала уява нашого пращура і які мали на меті одне: щонайбільше накапостити людині, її рідним, господарству, а ще негативно вплинути на довкілля. Не гребували ці химери й позбиткуватися над тими духами, які допомагали людям. Наші предки вірили, що саме ці зловорожі потвори

приносять хвороби, моровиці, провокують сварки, бійки, війни, неврожаї, насилають голод, притягують смерчі й буревії, повені й посухи, можуть наперекір долі відбирати в людини життя й навіть підштовхувати до самогубства. Особлива група шкідників життя — це олюдені хвороби, огидні, підступні та лихі. Умовно всіх цих істот назвемо шкідниками життя.

За повір'ями, з цими духами-шкідниками неможливо домовитися. Жертвопринесення тут майже безсилі. Єдиний вихід — це хитрощі: обман, лестощі, відвертий підкуп, залякування. У боротьбі з цими істотами наші пращури не нехтували й народною медициною, яка поєднувала в собі лікування травами та словом (примовки, заклинання, замовляння). Особливу роль у боротьбі з напастями відігравали непрості люди: знахарі, шептухи, відьми тощо. Часто в протистоянні злу вдавалися до відчайдушних методів, почасти неоднозначних і навіть аморальних. Це передавання хвороби, напасті, злиднів і самого винуватця цих бід, зловорожого духа, іншим людям — чи то ворогу, чи навіть сусідові.

Шкідників життя уява праукраїнця нахимерила спеціально для того, щоб унаочнити різницю між світлом і темрявою, між добром і злом, між доброчесністю і безпуттям. Тому що людині, яка завжди поводить себе праведно, тримає в чистоті не тільки тіло, а й помисли, дотримується прадавніх законів, дідівських традицій, щоденно молиться й сповідує заповіді Божі, нічого боятися, бо ніяке зло не увійде ані в її оселю, ані в душу. Навіть хвороби, теж доволі щедро персоніфіковані нашими предками, таких людей не чіпають — вони їм геть не цікаві, бо їх майже неможливо здолати й висотати з них сили. Але якщо людина оступилася чи бодай раз піддалася котрійсь неугодній Богу спокусі, то двері для шкідників життя відчинені. Не завжди вони заходять у хату як некликані

гості — часто вдаються до хитрощів і спокус, тож людина сама їх запрошує.

Усі без винятку зловорожі химери активні цілий рік. Правда, є ті, що найдужче люблять ніч і шкодять тільки від заходу сонця до світанку.

Геть усі шкідники життя не впадають у сплячку, як більшість духів природи, не прив'язані до місця перебування, як домашні духи. Вони вічні мандрівники, шукачі жертв.

Умовні позначення

Вдача духа

Місце проживання

Магічні
здібності / призначення

Оберіг
(чого не любить)

Гостиність
(чим задобрити)

Чарівний предмет

Походження

Родоначальник
усіх шкідників
життя

Уособленням усієї лихої та зловорожої нечистої сили в праукраїнців був чорт. Народні уявлення про нього доволі розмаїті. За деякими переказами, він схожий на інших чарівних істот, про яких ми вже говорили (домовика, вихора, блуда, бузничого, хованця, водяника тощо). Інколи його ототожнювали з усіма без винятку лихими духами. Тому переплетення образу чорта з усіма іншими химерами, як лихими, так і добрими, часто трапляється і в казках, і в переказах. Таким чином, можна сказати, що чорт — це така собі узагальнена назва нечистої сили, до якої з приходом на наші терени християнства долучили всіх без винятку міфічних персонажів.

Білоруський етнограф А. Богданович писав: «Чорт — це, так би мовити, принциповий противник усього доброго, це чисте втілення зла. І водяник, і лісовик, і інші стихійні духи можуть робити зло, але можуть і не робити; а чорт не може зла не робити — така вже його натура.

Якщо він і робить іноді начебто добро, так це тільки з метою досягнення більшого зла. Він невідступно стежить за людиною, норовить скористатися будь-якою можливістю, щоб заподіяти їй шкоду, ввести в гріх, погубити душу». Відомий дослідник української міфології В. Пнатюк не був аж таким категоричним. Він вважав чорта фольклорним за походженням, але дуже потерпілим від християнства, через що той утратив свої первинні ознаки.

Фольклорні розповіді та бувальщини стверджують, що чорту не менше літ, аніж Творцю. І вперто переконують, що нечистий брав активну участь у творенні світу та спочатку навіть був приятелем Бога. Ба більше: Бог його створив. Мабуть, тому народні оповідки про нього такі різноманітні — від цілковитого горору, де чорт підступом забирає душу й тягне жертву в пекло, до потішних, у яких він виступає кумедним героєм-невдахою, якого дурять і над яким насміхаються.

Лихий

Зимувати хати, старі млини, під мостом, у місцях самогубств, на роздоріжжях, біля кладовищ і на прогалинах

Спокутує обличчавою, підбурює до самогубства, краде місто, зорі, сонце, скрутує душі, псує врожай, приносить нещастя

Новою: чорні пси-перваки; зукурбавою півня; витки, наприклад русальці з'являючі; блискавка; стрілецька свічка; Вірлянська вода; купальський вогонь; часник; зиробий; чоробиль; верба; палик; страусополк; тук; марена; ладан; свичені мак і сімь; гострі предмети (солоха, серп топія), осиковий хрестик. Недалюбоє місце, де ростуть жито, пшениця, пш. вночі. Зникає, коли йому послужить душою, кидають у нього освяченим в троях парвах гуданом чи новим, хрестяться та читають «Отче наш»

Печені жаби, залізі галушки, кістки піверляк

Червоні чоботи, свята, капишк

Створений Богом зі світла, а душі розтерчет самогубця

Чорт

арідник, безп'ятко, біс, гурскі, демон, джус, диявол, дідько, з ріжками, злий, куций, лектиборідка, лихий, лукавий, люципер, немитий, нечистий, обпаленик, пекун, планетник, пунькатий, рішкатий, рогатий, сатана, смуч, хвостатий, шишига, юда, явида тощо

Назва у цього лихого духа багацько. А все тому, що за сивої давнини вважали неприпустимим споминати його вголос. Наші предки вірили: щойно ви промовите його ім'я — одразу прикличете. І тоді лиха не минути. Але з приходом християнства все змінилося: сьогодні слово «чорт» ми вживаємо доволі часто й без нагальної потреби. Існує багато версій походження цього слова. Найімовірніші: від праслов'янського *čersti — «креслити, борознити» або від слова «чар» («чари, чарувати»). Простежується зв'язок із латинським *curtus*, що означає «короткий, обрублений».

В уявленнях гудулів чорти мають певну ієрархію, де за найстаршого править арідник. Його вважають володарем пекла, якого Бог закував та сховав під землею. Тільки тоді він визволиться, коли люди перестануть вірити в Бога. А тепер він лише час від часу смикається

